

Over Leven in de *Betuwe* 1940 - 1945

CULEMBORG - Nog maar zeventig jaar geleden werd Culemborg in de vroege morgen van 10 mei 1940 opgeschrikt door ronkende vliegtuigmotoren en ratelend afweerschut. Het was het sein voor enkele zeer turbulente dagen, die de oudere generatie Culembergers als de dag van gisteren in de herinnering is gebleven. WWII-amateur historicus Richard van de Velde, docent op Lek en Linge in Culemborg, beschrijft in deel 2 van dit terugblik de evacuatie van duizenden Culembergers naar Beusichem.

Herberg De Zwaan vandaag de dag.

Grote uittocht naar Beusichem

Affiche van de evacuatie.

Evacues op de Oudaseweg.

Spokkelenburg.

Boerderij Den Breedendam.

Het monument dat Culemborg aan Beusichem heeft geschonken uit dankbaarheid dat ze een nachtje hier mochten bivakkeren.

Het vergissingsbombardement van de Duitsers op het Havendijkkwartier op 14 mei 1940, waarbij het echtpaar Bosschaart omkwam, was voor het grootste deel van de bevolking van het Havendijkkwartier en de nabij de spoorbrug gelegen Veerweg en de Leerdamebuurt het sein te vluchten naar de binnenstad. Iedereen was bang dat de stad en de spoorbrug vernietigd zou worden. De bekende Culemborgse politicus en columnist van deze krant Ot de Beus riep hen toe: „Allemaal naar de Grote kerk.” Hier werd door burgemeester Keestra omstreeks 17.00 uur het sein tot evacuatie gegeven. De communicatie met de rest van het land was in die dagen erg gebrekkig, want op datzelfde moment was de gehele capitulatie door generaal Winkelman, de opperbevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten, al uitgesproken en ondertekend. Niemand in Culemborg was daar echter van op de hoogte.

De evacuatieleiders en buurtverantwoordelijken (blokhoofden), meesten zorgen dat alles volgens plan en zonder paniektostanden zou verlopen. De bewoners van de Leerdamebuurt en Veerweg kregen voorrang, vanwege de Duitse dreiging en beschietingen vanuit de Schalkwijkse kant van de spoorbrug. Spoedig daarna volgde de rest van de stad.

Ooggetuige Albert Merckx: „Er werd omgeroepen dat we moesten evacueren naar Beusichem. Wat raar, dan ga je toch de vijand tegemoet? Naar het westen kon niet, want daar waren mijnen gelegd. Hoe dan ook moesten we weg van die spoorbrug. Er stonden gevorderde wagens en vrachtauto's klaar om de ouderen en zieken te vervoeren. Mensen liepen te zeulen met kruiwagens, handkarren, fietsen. Dit om maar zoveel mogelijk huusraad en kleren mee te nemen. Mijn moeder had een handige oplossing. Zij had ten tijde van de Eerste Wereldoorlog in Weert gewoond en had daar Belgische vluchtelingen zien komen. Die hadden zich praktisch ingesteld. Zo deed mijn moeder ook met ons. Je kon maar nooit weten waar we terecht kwamen en hoe lang het zou duren. Ondanks de warme meimaand trokken we eerst een regenjas aan en daarover een winterjas. In de zakken werden allemaal kleine dingen gestopt. Ze rolde voor ieder een deken met touwtjes vast, die je dan meteen een riem schuin op je rug kon dragen. Dan had je de handen vrij om een zak of tas te dragen. Zo was ieder zijn eigen pakezeltje en had je veel kleine benodigdheden onder handbereik bij je.

In de Zandstraat vlogen weer vliegtuigen over ons heen. Mensen stoven naar de kant. Een Nederlandse militair sloeg met de kolt van zijn geweer de grote showroom ruiten van Chevrolet-garage Ton open. „Zo konden we daar schuilen tot het schieten voorbij was. Maar op de Weidsteeg moesten we weer een paar keer de greppel duiken.” Een inwoner herinnerde zich: „Mijn gedachten concentreerden zich uitsluitend op lijfsbehoud. Alleen die dingen die klaar stonden of met bedachtzaamheid tevoren waren ingepakt, werden meegenomen. Voor de rest was geen tijd en men gunde er zich ook niet de tijd voor. Bezit werd volkomen achtergesteld voor levensbehoud. Al wat iemand heeft, zal hij geven voor zijn leven.”

Hij vervolgt: „Wij reden na het gegeven bevel weg via de Kattenstraat, Slotstraat naar het Voorburg. Toen we in de Oranje-Nassaudreef kwamen klopte mijn hart sneller: ontworpende bomen op de weg, een onontplofte bom, ravages bij enkele villa zoals Spokkelenburg, een gebombardeerd huis op de Lange Dreef en drie zwaar gehavende boerderijen. Bij hoeve De Geer lag een militaire transportauto in de greppel. Binnen enkele minuten waren wij in Beusichem en vernamen daar dat de Duitsers reeds in Rijswijk stonden. Achteraf bleek dat toen de Duitse commandant vernam dat de bevolking van Culemborg vluchtte naar Beusichem, hij zijn troepen opdracht had gegeven om de rivierdijk te blijven om de vluchtelingen ruim baan te geven. Wij besloten hoe dan ook in Beusichem te blijven en werden hartelijk welkom geheten in hotel De Zwaan. Eindelijk geen ratelend machinegeweervuur meer...”

In korte tijd stonden de Beusichemmers in afwachting wat komen zou. Menig auto stopte en men hielp de mensen uit hun benarde positie. Kort daarop arriveerden de eerste fietsen, beladen met van alles en nog wat, wat bijna onmogelijk op een fiets kan. Al was men

uitgeput en vermoeid, ontsteld en verschrikt, men kreeg onderdak en men hoorde geen enerverend schietgeweld meer. Daarna kwam de grote stroom van mensen dan eindelijk binnen het dorp op allerlei voertuigen tot kruiwagens toe. Het was een ontroerend schouwspel. Veel auto's en vrachtauto's reden door het dorp richting Zoelmond, Ravenswaay en Asch om daar bij familie of kennissen onderdak te vragen.

Dat het niet altijd volgens plan verliep, getuigt het volgende voorval. Enkele inwoners hadden geluk dat ze beschikten over een motorvoertuig. Zo werd de chauffeur van een open vrachtauto van kolenboer Bonhof -Muller uit de Zandstraat in Culemborg, geladen met Culembergers die naar Rijswijk wilden vluchten, nabij de brug over het Tielse kanaal bij Ravenswaay, beschoten door Duitse militairen. Zij vermoedden dat Nederlandse soldaten zich tussen de vluchtelingen en hun bagage hadden verborgen, met het doel die brug op te blazen. De vrachtwagen werd ogenblikkelijk onder vuur genomen. Toen de vrachtwagen bij de boerderij in Rijswijk aankwam, werden de evacués direct uitgeladen. Behalve drie gewonden, bleek dat de 46-jarige Marie Bonhof, wonende aan de Oude Vismarkt 16 in Culemborg, door dit salvo dodelijk gewond was geraakt. De destijds 12-jarige zoon Willem Bonhof was al in de boerderij, toen hij het nieuws hoorde over zijn moeder. Hij was op dat moment wees, daar zijn vader, die directeur van de Posterijen in Culemborg was, een jaar daarvoor plotseling was overleden.

Ot de Beus: „De burgemeester van Beusichem, dhr. Van Everdingen, komt alle lof toe voor de wijze waarop hij de vluchtelingen onderdak bracht. Wij sliepen in een koeienstal op de hoeve Belvédère in de Lagewaard, waar plaats was voor 30, maar dat werden er 150 a 200. De burgemeester had zelf plaats voor tien, maar dat werden er 40. De lagere school lag vol en de kerk bood in haar interieur een aangrijpend gezicht. In alle banken zaten mannen, vrouwen en kinderen, zij aan zij een in nood en ellende. Enkele trachten te slapen, het hoofd voorover, rustend op de bank voor hem. Ik zag ook kinderen die in een etalage van een fietswinkel lagen te slapen.”

Degene die niet hadden geslapen of gewoon vroeg uit de veren waren, hoorde de volgende morgen op het dorpsplein al vroeg dat Nederland zich had overgegeven en de strijd had gestaakt. Het bericht ging al snel van mond tot mond. Kapper Albert Merckx die onderdak had gevonden bij zijn collega Boon in Beusichem, was al voor zes uur in de weer met klanten die hun baard in dit dorp wilden achterlaten.

Albert Merckx: „Al heel vroeg in de volgende morgen hoorden we dat Nederland gecapituleerd had. We mochten weer terug naar huis. Omdat veel mensen nu verschillende richtingen namen, was het niet zo chaotisch als op de heenweg. Rond het middaguur waren we weer thuis. Gelukkig was er niets kapot.” Ot de Beus had van die benauwde meidagen heel wat mensenkennis opgedaan: „Toen de bommenwerpers hun last los lieten en de kanonnen de granaten wegslingerden, hebben allen de kans gehad getroffen te worden. In die ogenblikken blijken veel mensen anders te zijn, dan waarvoor zij zich in het gewone dagelijkse leven aandienden: Zij die altijd een grote mond hadden, toonden in die ogenblikken een heel klein hartje te hebben. Inwoners met een egocentrisch gevoel van belangrikheid, voelden zich opgejaagd alsof de duvel op hun hielen zat. Weer anderen die beweerden heel veel voor de samenleving over te hebben, bleken alleen belangstelling voor zichzelf te hebben. Ik zag ook dood-eenvoudige mensen met een rotsvast vertrouwen, die niet bang voor de dood hun plicht tegenover anderen volbrachten.”

Op 30 juni 1940 gaf de Culemborgse Harmonie Crescendo op het marktplein in Beusichem een concert uit dankbaarheid voor de verleende gastvrijheid bij de evacuatie. Tenslotte zei Ot de Beus het zo: „Een goede buur is beter dan een verre vriend en Beusichem is een goede buur gebleken.”

Na de oorlog schonken de inwoners van Culemborg uit dankbaarheid een plaquette aan Beusichem. Deze is nog steeds te bewonderen aan de zijkant van het voormalig gemeentehuis aan de markt in Beusichem.

Info. website Richard van de Velde, www.oorlogsslachtoffersculemborg.nl.

Richard van de Velde